

Georgios I. Mantzaridis

Tradiție și înnoire

Traducere din neogreacă de
diac. lect. univ. dr. Florin Toader Tomoioagă

Îngrijitor de ediție protos. dr. Nathanael Neacșu

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului Părinte

TEOFAN

Mitropolit al Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA

2017

Cuprins

Prolog	7
Introducere	11
De la premodernitate la postmodernitate	23
Simplitatea lui Dumnezeu	45
Duhul moralei creștine	62
Restricții și libertate	81
Criză și schimbare	95
Coincidența contrariilor	116
Realizarea imposibilului	135
Ființialitatea urii	152
Schimbările în familie	168
Poluarea mediului înconjurător	179
Despre camătă la Părinții Bisericii	201
Monahismul ortodox și lumea contemporană	225
Contribuția monahismului athonit la viața duhovnicească	245
Opțiunile postmodernității	256
Index de noțiuni și termeni	275

Prolog

Omul are o tendință înnăscută spre cunoaștere, spre creație, spre descoperirea și trăirea a ceva actual, a ceva „nou”. Acest fapt se întrezărește în întreaga sa activitate pământească: în profesie, în artă, în știință, în înțelegere, în modul său de viață. Sunt însă cu adevărat „noi” toate reușitele sale și tot ceea ce dobândește sau poate se dovedesc zadarnice în cele din urmă?

„Nu este nimic nou sub soare”, spune Ecclesiastul (Eccl. 1, 9). Noutatea nu constă în vreo nouă teorie filosofică sau în vreo creație intelectuală care poate satisface înțelegerea umană, nici într-o invenție și în reușita extraordinară a tehnologiei care poate aduce confort și servicii trupului omului sau în general existenței sale materiale și intelectuale. Noutatea poate fi considerată doar ceea ce poate înnoi, însufleți întreg omul.

Ceea ce este cu adevărat nou pentru om și pentru viața sa nu se găsește „sub soare”; nu provine din lumea creată, ci din harul necreat sau lucrarea lui Dumnezeu. Acesta a creat lumea, acesta o menține și acesta o conduce la desăvârșirea sa. Cu acesta a fost înzestrat primul om la crearea sa și l-a pierdut

prin cădere. Însă Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, cu toată iconomia sa de mântuire a lumii, adică învățătura, Pătimirile, Răstignirea, Învierea și Înălțarea Sa au dus la Cincizecime, la venirea Duhului Sfânt. Harul Duhului Sfânt locuiește deja într-un mod desăvârșit și permanent în inima omului. „Singurul lucru nou sub soare este Hristos”, accentuează Sfântul Ioan Damaschinul, iar cel ce se împărtășește cu Hristos devine și acesta nou, „făptură nouă” (II Cor. 5, 17).

Oricât s-ar schimba vremurile din punct de vedere social, economic și cultural, omul rămâne fundamental același, având întunecat chipul lui Dumnezeu din el. Omul care nu s-a autodeterminat pozitiv în fața lui Dumnezeu Creatorul și Mântuitorul, pierde linia de plutire, este dezorientat și pășește pe cărări străine și periculoase. Și acestuia i se potrivesc în cele din urmă cuvintele Psalmistului: „Și omul, în cinste fiind, n-a înțeles: li s-a alăturat dobitoacelor celor fără minte, și asemenea lor s-a făcut” (Ps. 48, 12).

Modernitatea, care a divinizat logica omului și a raționalizat totul, chiar și pe Dumnezeu, a produs o răsturnare în modul de viață, în modelele de viață și chiar în omul însuși. Profundul și genialul filosof contemporan Charles Taylor în studiul său *Sursele Sinelui*, a ajuns la o concluzie extrem de valoroasă, și anume că „impunerea omului modern a dat naștere unei înțelegeri greșite a sinelui”. Cu alte cuvinte, omul nu mai știe ce este omul. În continuare, postmodernitatea a demolat orice valoare, orice instituție, astfel încât să nu vorbim doar de o înțelegere greșită a

sinelui, ci de o completă desființare a acestuia; este o înțelegere care manifestă o ignorare desăvârșită a potențialului omului ca făptură creată „după chipul și asemănarea” lui Dumnezeu. Sinele, omul lăuntric a fost corupt, a murit. Poate că iese ceva bun din această stare de descompunere, de moarte. „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grâu, când cade în pământ, nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă” (In 12, 24).

Pentru omul contemporan, căutarea harului lui Dumnezeu ar trebui să fie o prioritate căci acesta este în mod substanțial dorul ascuns al inimii fiecărui om. Harul divin îl înnoiește pe om, dă sens vieții sale, îl întregeste, îl desăvârșește, îl face nestricăcios. Harul divin îl așteaptă pe păcătos, pe risipitor, cu dragoste. Indiferent cât de profundă ar fi decăderea omului, harul divin îl poate înnoi, desigur dacă și acesta colaborează prin libera sa dispoziție. Nu există decepție, deznădejde și singurătate pentru omul înnoit în Hristos, ci doar pace, speranță, bucurie, lumină și iubire. Poate că are parte de clipe de tristețe, de încercări, poate trebuie să-și poarte crucea, însă lucrarea lui Dumnezeu revarsă atâta har în sufletului omului, care devine „deplin” și inalienabil.

Mântuirea și îndumnezeirea omului nu pot fi concepute fără harul lui Dumnezeu. Acesta constituie și însuflețește Biserica, este trăit și păstrat în Tradiția ei. Tradiția nu este simpla acceptare a trecutului, nici conservarea lui în prezent. Tradiția se întretese cu viața, de fiecare dată cu viața actuală. Tradiția înseamnă

să primești și să transmiți. Ceea ce au primit apostolii de la Hristos Însuși, „ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul vieții” (I In 1, 1), acestea au transmis credincioșilor pentru a se împărtăși prin intermediul acestora cu Dumnezeuul treimic al dragostei. În viața Tradiției și transmiterii există viața și adevărul lui Hristos care continuă în veci.

Părinții, purtători ai Tradiției, nu L-au cunoscut la modul intelectual pe Dumnezeu, ci „pățeau cele dumnezeiești”, și de aceea au fost inventivi în fiecare epocă. Părinții nu erau conservatori sau fundamentalisti, ci oameni care trăiau Tradiția, harul Duhului Sfânt și aveau parte permanent de inspirația divină pentru a prezenta în mod autentic Evanghelia în timpul lor, întotdeauna actuală și nouă. Tradiția, adevărata Tradiție, iar nu tradiționalismul cu atașamentul față de forme și față de litera legii, este întotdeauna originală.

Includem cu multă bucurie între publicațiile mănăstirii noastre și această nouă carte a cinstului și dragului nostru profesor, domnul Georgios Mantzaridis, și le dorim tuturor cititorilor ei să se reînnoiască prin Tradiția Bisericii noastre și să se îmbrace „în omul cel nou, cel după Dumnezeu zidit” (vezi Efes. 4, 24).

Arhim. Efrem,
Starețul Sfintei Mănăstiri Vatoped

Introducere

Dialogul teologiei ortodoxe cu realitatea contemporană nu este doar util ci și necesar. Mai precis, natura însăși a teologiei îl impune, dar și necesitățile imperative ale timpului nostru. Teologia ortodoxă nu se poate limita la dialogul intraconfesional sau interconfesional ci trebuie să comunice și să discute cu întreaga lume. De altfel, Ortodoxia are un caracter universal și, cum apare în *Sinodiconul* ei, „a întărit lumea”.

Identitatea Ortodoxiei este universală. Iar teologia ei își păstrează identitatea și rămâne ortodoxă atunci când este ecumenică. Universalitatea nu constituie o aspirație ci o exprimare a catolicității. Teologia ortodoxă este universală nu atunci când caută catolicitatea Bisericii sau când doar o pretinde, ci atunci când o trăiește și o exprimă. Așa cum idealul antropologic al Bisericii Ortodoxe este universalitatea omului, adică îndumnezeirea sa ca persoană care îmbrățișează cu dragoste întreaga lume, iar nu globalizarea, adică masificarea și transformarea lui într-un număr, tot astfel idealul teologiei acesteia este universalitatea și nu globalizarea, adică relativizarea Bisericii în cadrele vreunui minimalism dogmatic.

Ecumenicitatea, ca și universalitatea, servește catolicitatea. Iar catolicitatea manifestă plinătate, adică simplitate și absența necesității vreunei completări. Însă cu toate că această catolicitate nu are nevoie de completare, trebuie să se întrupeze permanent în istorie și să nu se anchilozeze în stări care să ignore timpul prezent. Tradiția nu este conservarea, fie și corectă a vieții trecutului, ci asumarea fidelă și manifestarea ei în fiecare epocă.

Astăzi istoria se desfășoară într-un ritm extrem de rapid. Schimbările succesive care au loc în viață și civilizație nu au doar un aspect revoluționar ci și năvalnic. Cum poate fi păstrată identitatea Tradiției în mijlocul schimbărilor rapide și simplitatea ei în mijlocul multor lucruri fără sens? Cum poate să nu se degradeze în mijlocul prefacerilor succesive și să se întrupeze în cadrul atâtor lucruri noi?

Primul fapt care trebuie semnalat aici este că inovația nu este ceva nou sau fără legătură cu teologia ortodoxă. Dimpotrivă, reprezintă principala sa trăisătură. Teologia ortodoxă se fundamentează pe ceea ce este nou și a fost formulată în lume ca inovație. Iar acest lucru este firesc, din moment ce noutatea prin excelență a intrat în lume odată cu Întruparea Logosului. Inovația, ca tăiere sau deschidere a unei căi noi, a căii Logosului, aparține firii teologiei. Din acest motiv, „locașul” Întrupării, Maica Domnului, în persoana căreia „și firea se înnoiește și vremea”¹,

¹ *Tropar la Praznicul așezării Cinstitului Brâu* (31 august).

adică toate, este evidențiată de către Biserică și ca „locaș” al manifestării noului. Și toate noutățile autentice referitoare la om și la viața sa s-au sprijinit și se pot sprijini întotdeauna pe adevărul Întrupării lui Hristos, care le înnoiește pe toate².

Marii Părinți ai Bisericii, care au ținut neîntreruptă Tradiția ortodoxă bisericească în timpuri critice, au adus înnoiri prin teologia lor și au fost acuzați de către adversarii lor ca fiind inovatori și moderniști (Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Simeon Noul Teolog, Sf. Grigorie Palama). Însă aceștia nu s-au limitat să conserve ceea ce au primit, ci au trăit taina întrupării lui Dumnezeu, „au pătimit cele dumnezeiești” și au adus înnoiri pentru a mărturisi simplu și autentic Evanghelia Bisericii.

Simplitatea Bisericii constituie un fapt dat și indiscutabil; nu se realizează de către om ci se oferă omului, pentru a fi trăită personal și comunitar. Elementul simplității există în Dumnezeu și se întrupează în persoana lui Hristos, care rămâne același „ieri și azi și în veci”³. Nu este nevoie de completare și schimbare, ci de asumare și transmitere existențială. Întruparea lui Hristos se prelungește euharistic în cadrul istoriei. Iar credinciosul participă la această extensiune, atunci când trăiește și colaborează în perspectiva ei eshatologică cu ochi simplu și inimă curată.

² Vezi Apoc. 21, 5.

³ Evr. 13, 8.

„Luminătorul trupului este ochiul; de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat. Iar de va fi ochiul tău rău, tot trupul tău va fi întunecat”⁴. Așa cum ochiul sensibil luminează trupul, tot astfel ochiul mintal, mintea, luminează sufletul omului. Fără simplitatea minții sau curăția inimii, nu poate fi trăită simplitatea lui Hristos. Însă pentru a fi trăită această simplitate, ca omul să devină simplu, „sobornicesc”, precum și Trupul lui Hristos, căruia îi aparține, este „sobornicesc”, nu trebuie să rămână deloc inactiv, ci să se armonizeze în permanență cu acest Trup, activând ca membru și dând propria mărturie în mediul său.

Sfânta simplitate, ca și plenitudinea, nu se impune, ci se oferă lumii. Iar atunci când omul se smerește și o dobândește, nu încearcă să o impună altora. Primul lucru pe care îl simte față de ceilalți este respectarea absolută a libertății lor. Creștinul adevărat nu respectă pur și simplu libertatea celuilalt, ci o preferă și o sprijină. Subminarea libertății, care se observă și în spațiul bisericesc, încalcă în mod grosolan duhul creștin. Anulează fățiș marea răsturnare de perspectivă pe care a introdus-o Hristos în lume: „Știți că cei ce se socotesc cârmuitori ai neamurilor domnesc peste ele și cei mai mari ai lor le stăpânesc. Dar între voi nu trebuie să fie așa, ci care va vrea să fie mare între voi, să fie slujitor al vostru. Și care va vrea să fie întâi între voi, să fie tuturor slugă”⁵.

⁴ Mt. 6, 22-23.

⁵ Mc. 10, 42-44.

Sfânta Scriptură și Părinții Bisericii confirmă că smerenia atrage harul lui Dumnezeu și face posibilă participarea omului la acesta. Smerenia îi face pe credincioși să se împărtășească și de caracteristicile Bisericii în care sunt încorporați: unitatea, sfințenia, sobornicitatea și apostolicitatea. Aceste caracteristici, care există ca un dat efectiv în instituția Bisericii, sunt formulate și ca deziderate ale vieții cotidiene a membrilor săi.

Precum se întâmplă cu toate atributele Bisericii, tot astfel și atributul sobornicității, pe care simplitatea îl rezumă, apare și ca deziderat al persoanelor și al vieții zilnice a credincioșilor, și în primul rând al conducătorilor săi. Pentru a fi menținută simplitatea Bisericii în cadrul multiplicității istoriei și a numeroaselor scindări dintre oameni, trebuie să fie protejată și urmărită continuu ca deziderat. Dar și pentru a nu-i fi deformată identitatea în mijlocul modernizărilor și reformelor succesive, trebuie activat continuu dinamismul său incomensurabil în privința înnoirilor benefice; înnoiri care germinează în liniște, așa cum a fost trăită aceasta în monahismul ortodox.

Autenticitatea creștinismului constituie o sursă inepuizabilă a înnoirii. După trecerea a două milenii, se poate spune cu ușurință că creștinismul a rămas în mod fundamental nevalorificat de către lume la nivel macrosocial. Măreția creștinismului constă în capacitatea sa de a determina schimbări radicale și de a provoca înnoiri substanțiale în viața oamenilor. O poate transfigura cu adevărat și îi poate spori

substanțial calitatea devalorizată. Toate acestea necesită însă efort și inspirație, iar concomitent presupun o dispoziție ascetică și lepădare de sine. „Focul” Evangheliei îl sperie pe om. Însușirea și transmiterea lui se fac cu un cost mare. De aceea, chiar și predicatorii Evangheliei se poziționează de obicei la o distanță de siguranță față de „focul” pe care îl remarcă în interiorul acesteia.

Nu este întâmplător faptul că însuși Hristos Se prezintă pe Sine drept „cale” care se identifică cu adevărul și viața⁶. Limitarea calității vieții la factori separați o restrânge și în cele din urmă supune viața acestor factori. Acest lucru se întâmplă în epoca noastră cu economia, care practic s-a separat de viață, s-a autonomizat și care apare ca măsură de stabilire a calității acesteia. Din momentul în care omul definește calitatea vieții prin venitul pe cap de locuitor, încetează să se vadă pe sine ca om natural; se vede ca unitate de producție și de consum, care se identifică cu necesitățile biologice și funcțiile sale.

Dialogul teologiei ortodoxe cu lumea contemporană și problemele sale traversează modernitatea și postmodernitatea. Trebuie să examineze o sumedenie de inovații obișnuite și să se confrunte cu diverse situații determinate, care au apărut în absența sa ori în opoziție cu duhul și Tradiția Ortodoxiei. Neglijarea, sau chiar mai mult, evitarea acestui dialog este ireconciliabilă cu natura Ortodoxiei și exprimă indiferența

⁶ Vezi In 14, 6.

socială și imaturitatea teologică a reprezentanților ei. Dar și desfășurarea dialogului impune studierea problemelor, înțelegere reciprocă, sinceritate și responsabilitate, care nu există astăzi într-o măsură suficientă. Superficialitatea, oportunistele, ipocrizia și preparativele nesincere nu servesc dialogului creator.

Hristos se oferă lumii neamestecându-Se cu aceasta, ci asumând-o și înnoind-o în Trupul Său; asumând-o prin liberul Său consimțământ și înnoind-o cu Trupul Său răstignit și înviat. Secularizarea, care detestă Răstignirea și nu crede în Înviere, nu constituie o evoluție firească a creștinismului, după cum susțin unii teologi moderni, ci o deviere anormală de la duhul și litera sa. Recomandarea de a evita „potrivirea” cu lumea și duhul lumii este expresă: „... și să nu vă potriviți cu acest veac, ci să vă schimbați prin înnoirea minții”⁷. Însă și „postsecularizarea” contemporană, care îi recunoaște religiei importanța esențială în viața socială și civilă, nu afectează gravitatea teologică a pericolului secularizării.

Teologia ortodoxă este tradițională. Scopul său nu este de a primi și a conserva, ci de a prelua și transmite continuu în spațiu și timp marea „taină a dreptei credințe”: „Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul ... a fost crezut în lume, S-a înălțat întru slavă”⁸. Trăirea acestui adevăr înnoiește plătitudinea cotidiană, conferă un sens fundamental și o

⁷ Rom. 12, 2.

⁸ Vezi I Tim. 3, 16.

calitate inegalabilă vieții. Și așa cum domeniul economic necesită din partea omului efort și muncă, tot astfel și încă mai mult, întreaga viață a omului necesită din partea acestuia efort și muncă, la un nivel mai înalt și prin excelență uman, și anume la cel duhovnicesc, care este neglijat adeseori.

Adevărul Bisericii se transmite lumii prin cuvântul omenesc, rostit și scris. Însă cuvântul omenesc este prin natura sa finit și relativ. Aceasta înseamnă și că transmiterea adevărului sobornicesc prin intermediul cuvântului omenesc este limitată și relativă. Plenitudinea participării la adevăr presupune raportarea omului la sursa adevărului. Iar sursa adevărului creștin nu o reprezintă anumite texte sacre sau cărți scrise cu cuvântul omenesc, ci revelația lui Dumnezeu, lucrarea Sa necreată. Acolo unde nu se menține relația și comuniunea vie cu sursa adevărului, apare drept urmare ignorarea acestuia sau păstrarea sa într-o manieră conservatoare. Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție nu constituie izvoare ale revelației divine, ci purtătoare create sau comentarii ale acesteia. Cele două sunt purtătoare create sau comentarii ale vieții inspirate de Dumnezeu. Din acest motiv, abordarea acestora și însușirea lor reală nu se realizează în mod rațional, ci experimental în „comuniunea îndumnezeirii”, adică în Biserică.

Însușirea adevărului Bisericii nu este posibilă prin strădaniile izolate sau capacitățile omului scindat, prin rațiunea sau imaginația sa, indiferent cât de utile ar fi sau sunt acestea. Însușirea adevărului Bisericii

devine posibilă cu întreaga existență a omului, care presupune la rândul său unificarea sau „simplificarea” acestuia. Iar aceasta se realizează prin întoarcerea minții în sine și unirea ei cu inima. Aici este vorba, desigur, despre un proces de lungă durată, care se realizează în duhul și harul Bisericii. De altminteri, din acest motiv, adevărații interpreți și martori ai adevărului Bisericii nu sunt teologii universitari, ci sfinții. Sunt cei care se îndreaptă spre Dumnezeu cu iubire universală și inimă curată.

Tentația permanentă a teologiei academice se află în interferarea imaginației. Învățătura multor teologi iluștri, care este considerată în plus și „creatoare”, se caracterizează de obicei prin încercarea interpretării raționale a tainei Dumnezeirii și este legată în mod fatal de imaginație⁹. O astfel de teologie poate într-adevăr să fie „creatoare”, dar nu fiindcă Îl abordează și Îl prezintă în mod creator pe Dumnezeu „după chipul și asemănarea” Căruia a fost făcut omul, ci fiindcă „creează” sau mai degrabă „inventează” un dumnezeu inexistent, „după chipul și asemănarea” omului.

Postmodernitatea se caracterizează prin relativizarea totală a valorilor și prin abolirea oricărei ierarhii. Deja, prin intrarea în cel de al treilea mileniu creștin, care coincide cu a treia revoluție industrială, se prefigurează, după cum s-a observat, schimbări radicale

⁹ Vezi Sofronie Saharov, *Ο ἅγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης* (Cuviosul Siluan Atonitul), ediția a zecea, Essex, Anglia, 2003, p. 193.

în plan social: „în următorii cincizeci de ani ... organizarea tradițională, ierarhică, a centrelor de putere economică și socială va fi înlocuită de o organizare orizontală a acestora, de-a lungul și de-a latul societății”¹⁰. Cum se va putea însă constitui organizarea orizontală a societății? În plus, cum va putea o asemenea organizare a acestora să nu se descompună în subunități separate, dar și să nu dea ocazia apariției unei autorități absolutiste care să vizeze controlul ei deplin? Și ce ar putea să însemne răsturnarea organizării piramidale care pare a fi dictată de datele societății contemporane, atunci când această răsturnare este pusă în relație cu perspectiva substituirii autorității de către slujirea pe care a propus-o Hristos în urmă cu două mii de ani?

Tradiția Bisericii nu asumă doar „limbajul” ci și mijloacele tehnice ale fiecărei epoci. Iar această Tradiție este vie doar atunci când nu se raportează agresiv față de întreaga realitate pe care o întâlnește, ci o abordează în mod critic și creator având întotdeauna ca măsură persoana lui Hristos. Cu siguranță, este inutil să se noteze câtă cunoaștere, înțelepciune și discernământ comportă această atitudine, în special în epoca noastră postmodernă, unde predomină

¹⁰ Vezi J. Rifkin, *Η Τρίτη βιομηχανική επανάσταση. Πώς ή όριζόντια ισχύς μεταμορφώνει τους ενεργειακούς πόρους, την οικονομία και τον κόσμο* (A treia revoluție industrială. Cum puterea laterală transformă energia, economia și lumea), Libani, Atena, 2012, p. 16.

„multilingvismul” socio-politic. Pe scena ideologică apar de obicei luări de poziție unilaterale, care se caracterizează fie prin „anxietatea împotriva modernizării”, fie prin „anxietatea în favoarea modernizării”¹¹. Continuarea creatoare a Tradiției nu se realizează însă prin unilateralități, ci cu sfințenie și înțelepciune.

Textele acestei cărți abordează teme premoderne, moderne și postmoderne, care au provocat sau pot provoca variate înnoiri. Acestea încearcă să semnaleze diferențele, dar și să exprime unitatea continuă în timp, care s-a destrămat, dar care nu încetează să fie observată în adâncime. În spatele antropologiilor și teologiilor care s-au sprijinit direct sau indirect pe creștinism, nu a încetat să existe un anumit factor comun în Răsărit și Apus, în timpurile mai vechi sau mai recente. Perioada pe care o parcurgem nu este post creștină, așa cum vor unii să o numească. Ar putea fi mai curând caracterizată ca protocreștină, dacă ar deține cumva și dinamismul protocreștin. Cu toate acestea, rămâne în mare măsură protocreștină, dacă se are în vedere bogăția creștinismului, care rămâne încă nevalorificat în multe zone ale globului.

Din această postură aș dori să exprim iarăși caldele mele mulțumiri la adresa multprețuitului stareț al Sfintei Mănăstiri Vatoped, preacuviosul părinte

¹¹ Vezi pr. Nikolaos Loudovikos, *Ὁρθοδοξία και ἐκσυγχρονισμός* (Ortodoxie și secularizare), Armos, Atena, 2006, p. 349.

arhimandrit Efrem, pentru includerea acestei noi cărți în publicațiile valoroase ale sfintei sale mănăstiri, precum și față de preacuvioșii și preaiubiții părinți ai acesteia, care m-au ajutat la editarea volumului.

Georgios I. Mantzaridis